

The main features of a modern jargon position in the Ukrainian community and in the Ukrainian linguistics are shortly described in this article. The main aspects and ways of jargon analysis, the necessity and significance of system approach in scientific understanding of word-formation nominative phenomena and processes, the consequences and possibilities of such research are pointed out in this article.

Keywords: derivative word, jargon, worldview, nomen, wordbuilding nomination, wordbuilding innovations, nomination type.

Надійшла до редакції 14 вересня 2010 року.

Алла Таран

ББК 81.2Ук – 3
УДК 811.161.2'373

КОНКУРЕНТИ ТА ПСЕВДОКОНКУРЕНТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ПРАКТИЦІ

Предметом обговорення в статті є номінації-конкуренти – слова та словосполучення зі спільним об'єктом номінації, проте різними його значеннями, та псевдоконкуренти, або пароніми – слова, схожі за формою і різні за значенням. Виокремлено два типи псевдоконкурентів-словотвірних паронімів: 1) із частково подібними суфіксами та 2) із частково подібними твірними основами.

Ключові слова: мовна динаміка, лексикон, словотворення, норма, конкурент, псевдоконкурент, паронім.

Явище конкурування лексичних одиниць не є новим для української мови, оскільки розвиток мови постійно супроводжується існуванням конкурентних лексем, до складу яких зараховують варіанти слів або синоніми. Про лексичні паралелі в мові дожовтневої преси писав М. А. Жовтобрюх, причинами функціонування таких лексем мовознавець вважав наступні: співіснування кількох діалектних основ з однаковим значенням, діалектного й традиційно літературного слова, неоднакове розуміння семантики тих самих слів, паралельне вживання українського слова й запозиченого. Такі паралелізми, на думку мовознавця, зовсім не зумовлювалися стилістичними обставинами використання тих слів, що співіснували в мовній практиці преси. Тому на сторінках преси відбувалися змагання між окремими словами за закріплення їх у літературному вжитку, за їх літературну апробацію [Жовтобрюх 1970: 156].

Ф. де Сосюр, досліджуючи явища аналогії, виділяв три складники, що беруть участь у мовному процесі: 1) успадкований традиційний тип (напр. *honōs*); 2) конкурент (*honor*); 3) колективний персонаж, утворений формами, які породили цього конкурента (*honōrem, ōrātor, ōrātōrem*). Крім того, в конкуренті мовознавець вбачав інновацію: “Як бачимо, тут виникає “параплазма”, поряд із традиційною формою усталюється конкурент – інакше кажучи – новоутворення. Тоді як фонетична зміна не запроваджує нічого нового без скасування попереднього стану, виникнення форми за аналогією не призводить до обов'язкового зникнення попередньої, дубльованої форми (*honorem* заміняє *honōsem*), виникнення форми за аналогією не призводить до обов'язкового зникнення попередньої, дубльованої форми. *Honor* і *honōs* співіснували протягом певного часу і могли один одного замінити. Проте оскільки мові не властиво зберігати два позначення для одного поняття, звичайно, первісна форма, як менш регулярна, поступово виходить з ужитку, а потім і повністю зникає” [Сосюр 1998: 206].

Розвиток мови породжує, на думку М. М. Пилинського, усі найрізноманітніші мовні паралелі, які, перебуваючи в постійному русі, становлять важливий ґрунт для формування мовного узусу або загальноприйнятих у певній спільноті норм уживання мови, зокрема лексичних, словотвірних і стилістичних. Сюди належить стилістичне розшарування й уточнення значень синонімів, диференціація синтаксичних конструкцій на книжні й розмовні, спеціалізація окремих способів і засобів словотворення та ін. [Пилинський 1976: 41]. Конкуренцію “двох цілком рівнорядних системних форм” в українській мові учений розглянув на прикладі слів *суперечність* і *протиріччя*. На думку М. М. Пилинського, “можна погодитися... з рекомендаціями віддавати перевагу першому з них... *Суперечність* знаходиться в центрі своєї лексичної і словотвірної мікросистеми, будучи членом великого словотвірного гнізда (*суперечити, суперечка, суперечливий, суперечливо, суперечний, суперечно, суперечливість* та ін.), а *протиріччя* – на периферії як одинокі утворення (спорадичні і нечисленні слова цього ж кореня, головним чином дієслово *протиріччати*, виразно знаходяться за межами літературної мови. Це не означає, однак, що слід категорично заперечувати вживання слова *протиріччя*. Не маючи функціонально-стилістичної доцільності, це слово зрідка може бути доцільним з іншого погляду: уникнення повторень слів одного кореня, однієї моделі (на *-ість*), з міркувань евфонічного характеру тощо” [Пилинський 1976: 156].

Українські дослідники мовної динаміки на проблеми конкурування звертають увагу лише принагідно, визначаючи поняття мовної норми. Зокрема, Л. В. Струганець, оперуючи думкою російського лінгвіста В. Миркіна про те, що мова не є тотальною системою, що це набір системних, напівсистемних й асистемних (облікових) одиниць, зауважує: “Мовна норма визначається, з одного боку, системою мови, яка

характеризується наявністю імплікацій, моделей, регулярностей, закладених в мові. З іншого боку, норма, коли мовні елементи облікові, унікальні, детермінується тільки узусом, тобто більшою чи меншою вживаністю певних мовних одиниць в лінгвосоціумі. Між цими полярними явищами є і проміжні випадки, що можна умовно назвати напівсистемними. Тому розрізняють системні, асистемні і напівсистемні норми” [Струганець 2002: 11]. Мовознавець, розглядаючи системні й асистемні варіанти мовних одиниць, звертає увагу на їхнє конкурування між собою та виділяє такі конкурентні опозиції: а) між системними варіантами; б) між асистемними варіантами; в) між системними й асистемними варіантами. Інший вид конкуренції між мовними варіантами виникає, на думку дослідниці, в результаті протистояння між традицією і поширеністю нетрадиційного вживання тієї чи іншої мовної одиниці, незалежно від системності чи асистемності конкурентних елементів [Струганець 2002: 11]. Починаючи з 90-х р. XX ст. діє активний процес дистанціювання, віддалення від російської мови, пошук таких слів, які б несли в своїй структурі характерні ознаки словотвірної системи української мови, пор.: *глушитель – глушник, кукурудзовод – кукурудзівник* [Стишов 2005: 13]. На думку О. А. Стишова, вибір одного із синонімічних засобів зумовлено прагмалінгвістичним оцінним підходом. Досліджувані джерела засвідчили в другій половині 80-х років XX ст. на позначення “того, хто перебуває в повній залежності від кого-, чого-небудь” паралельне функціонування трьох слів в переносному значенні *заложник – закладник – заручник*. Однак в процесі апробації мовцями й стабілізації лексико-семантичної системи вже на початку 90 -х років усталилася і стала нормативною лише одна лексема *заручник* [Стишов 2005: 18]. У таких групах конкурентів спостерігаємо те, що С. І. Ожегов називав процесом перегрупування ядерних і периферійних елементів: відбувається постійне витіснення одних слів наявними в мові дублетами. Таке пересування, на думку мовознавця, є “істотним нервом розвитку мови” [Ожегов 1974: 23].

На нашу думку, досліджуючи конкурентні номінації, необхідно враховувати типи відношень між одиницями групи, питому вагу кожної лексичної одиниці в системі мови і в текстах, а також способи й засоби їхньої семантичної та функціонально-стилістичної диференціації. При визначенні суті конкурування слід виходити із явища паралельності вживання різних за формою слів на позначення спільного об’єкта номінації. У нашому дослідженні конкурентні номінації визначаємо як найменування зі спільним об’єктом номінації чи спільним поняттям, що можуть виявляти різний ступінь формальної та семантичної близькості.

Мета пропонованої статті полягає у дослідженні основних типів номінацій-конкурентів та псевдоконкурентів в сучасній українській мовній практиці.

Компонентами конкурентних груп можуть бути графічні варіанти та синоніми: лексичні і словотвірні. На відміну від графічних варіантів, які виявляють тотожність семантики, лексичні та словотвірні синоніми можуть бути абсолютними та частковими (розрядними). *Графічні варіанти* унаочнюють зміни в написанні тієї самої номінації, напр.: *SMS : СМС : есемес : sms -повідомлення : sms-повідомлення : SMS'ка : SMS-ка : sms-ка : СМС-ка : смс-ка : есемеска. Словотвірні синоніми* розглядаємо як номінації, що мають спільну твірну основу, але різні словотвірні форманти: *позаурядовий : біляурядовий. Лексичні синоніми* трактуємо як різнокореневі слова зі спільною лексичною семантикою, але різними конотаціями, сферою використання або сполучуваністю.напр.: *регіонали :: януковичівці донецькі : східняки : біло-блакитні : синьо-білі : біло-голубі : сині*.

Окреслене питання, зважаючи на його практичну цінність, є перспективною справою для майбутніх досліджень, тому що, як зазначає Д. В. Мазурик, “неможливо остаточно визначити, чим закінчиться своєрідна конкуренція слів – кінцевий результат залежатиме від колективної практики мовців. Якщо поява неологізму зумовлена зовнішніми і внутрішніми чинниками, якщо нове слово узгоджується з усіма нормами літературної мови, то воно посяде свою нішу й увійде в лексичну систему мови” [Мазурик 2002: 168].

Семантичні зрушення в лексичній системі можуть бути зумовлені природою самої мови. Це яскраво засвідчують паронімічні зв’язки між словами, схожими за формою і відмінними за значенням. Нерозрізнення частково подібних за формою лексем, їх сплутування в мовній практиці виникають унаслідок того, що мовець не має чіткого уявлення про семантику одного або обох компонентів паронімів. Уживання таких одиниць для найменування того самого поняття створює позірну ситуацію конкурування. Ми назвали її псевдоконкуруванням, а самі такі одиниці – псевдоконкурентами, оскільки кожна з них займає своє місце в системі мови, яке не передбачає її заміни таким псевдоконкурентом для найменування означуваного нею поняття. Часто пароніми формують спільнокореневі деривати з різними суфіксами, що мають спільне категорійне, але різні розрядні (часткові) словотвірні значення. Такі утворення слід відрізнити від словотвірних синонімів.

Аналіз дібраних опозицій псевдоконкурентів у межах іменників та прикметників дозволяє виокремити такі групи:

1. Словотвірні пароніми, в яких частково збігаються суфікси.

Потреба в новій аспектуалізації думки, дальшій семантизації понять про певні об’єкти номінації здатна спричинювати творення в межах однієї словотвірної категорії спільнокореневих номінацій із новими розрядними значеннями, вираженими іншими словотвірними формантами, ніж уже наявні, пор. *банківець* “працівник банку”, *банкір* “власник банку або акціонер, що володіє великою кількістю банківських акцій, управитель банку” [СІС, с. 86], *банківник* “Той, хто держить банк (банк I у 2), банкує під час гри в карти”

[ВТССУМ, с. 36], напр.: *Один з хлопців одразу ж кинувся на несподіваного і неприємного свідка, але на щастя, банківець не розгубився і, миттєво зачинивши двері на замок-“собачку”, заблокував злочинців* (УМ, 25.06.2007); *“Зараз же, – відзначив банкір, – українська економіка, і зокрема банки, виявляються беззахисними перед ЗМІ”* (ДТ, 29.11–5.12.2008); *У цій ситуації не так важливо, хто саме здавав карти, хоча очевидно, що ім'я банківника — секрет* (ДТ, 17–21.11.2008). Інший приклад – новотвір *рухівець* “член, прибічник, послідовник Народного руху України” і відоме *рушій* “Людина, яка рухає що-небудь, сприяє розвитку чогось” [СУМ, VIII, с. 918], напр.: *“У результаті обговорення провід Харківської обласної організації НРУ, як представницький орган рухівців Харківської області, прийняв постанову про вихід Харківської обласної організації НРУ з Народного руху України”*, – сказано в повідомленні (Н, 14.11.2009); *Ріпаківий “рушій” Згоряння грама екологічно безпечного “рушія” дає 9,5 тис. калорій* (ДТ, 11–17.09.2004); *інновацій інформаційник* “журналіст, який веде інформаційні програми, програми новин” і відоме *інформатор* “той, хто дає інформацію, повідомляє про що-небудь, особа, що повідомляє про регламент і перебіг спортивних змагань” [ВТССУМ, с. 403], напр.: *Однак у забігу на цю дистанцію виграв не професіонал-інформаційник, а грамотний менеджер Непомнящий* (ДТ, 31.03–6.04.2001); *Про захист інформатора* (27.06–3.07.2009). Частково перетинаються за своєю семантикою лексеми *кооперативник* “член кооперативу” і *кооператор* “той, хто працює в галузі кооперації (у 2, 3 знач.); працівник кооперативу” [ВТССУМ, с. 452], напр.: *Ні, ну в порівнянні, скажімо, з Пінчуком або Ахметовим я* [Давид Важайович Жванія – АТ] *взагалі дрібний кооперативник* (УМ, 29.07.2004); *Закарпатські кооператори продали свій пансіонат майже безцінь* (П–Ц, 15.09.2007), Паронімами є лексеми *регіонал* : *регіонер* “представники Партії регіонів” та *регіональник* “підприємство, розташоване в регіоні”: *Водночас є безліч міні-заводів, продуктивність яких ледь перевищує 5 тис. Це так звані регіональники, зі своєю мережею споживачів із довколишньої округи* (ДТ, №51.2004).

Лексема *експлуататор* у мовній свідомості українця асоціюється із назвою того, “хто експлуатує трудящих, привласнює собі продукти чужої праці” [СУМ, II, с. 462]. Проте виникла необхідність назвати особу, яка експлуатує певні засоби виробництва (системи, пристрої, агрегати), використовує їх у своїй праці, без вираження її оцінки за такою дією. Це вдалося зробити за допомогою створення від цієї ж запозиченої основи **експлуат-** назви особи із суфіксом **-ант**. Завдяки цьому слова *експлуататор* і *експлуатант* закріплено за особами з різним характером ознаки, за такою спільною виконуваною дією, напр.: *На початку 2007 року “Богдан” виготовив 2 дослідні зразки тролейбусів, які потім випробовувалися, зокрема й на вулицях Києва, а потім були вдосконалені із урахуванням побажань експлуатантів* (Н, 17.08.2007). Отже, за розрядними словотвірними значеннями ці іменники стали паронімами.

Банківсько-економічні терміни-пароніми *ліквідант* – *ліквідат* різняться за категорійними значеннями суб'єкта – виконавця дії та пацієнта – об'єкта, на який скеровано дію ліквідації чогось, пор. їх із парою відомих українському мовцеві спільноструктурних похідних *адресант* – *адресат*, *мотивант* – *мотиват*. Перше слово у фаховій мові вживається зі значенням “кредитор, який висуває свої права чи вимоги до підприємства-боржника в разі його ліквідації” [ССІС, с. 413]. Натомість *ліквідат* – це “юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги в разі її ліквідації” [ССІС, с. 413]. На сьогодні названі слова залишаються вузькофаховими економічними термінами, уживаними на практиці обмеженим колом професіоналів. З іншого боку, вони є виразним свідченням активізації в сучасній термінологічній практиці словотвірної моделі “твірна основа + суфікси

-ант, -ат на позначення пари співвідносних понять “виконавець дії (агенс) – об'єкт дії (пацієнс)”, пор., крім уже згаданих, *індосант* – *індосат*, *жирант* – *жират* тощо. До паронімів *ліквідант* – *ліквідат* зараховуємо й лексему *ліквідатор*. Д. Мазурик зафіксувала нове, конкретизоване в українській мовній свідомості значення цього слова “учасник ліквідаційних робіт під час аварії на Чорнобильській АЕС” [СМ, с. 66]. За СУМом це слово вживали як застарілу назву прибічника політичного напрямку в робітничому русі в Росії на початку ХХ ст. та з 2-им загальним значенням “Той, хто бере участь у ліквідації чого-небудь” [СУМ, IV, с.513]. Отже, слово *ліквідатор* з таким новим відтінком значення є підстави вважати неосемантизмом-паронімом.

Мають спільні основи, але різні суфікси прикметники *автономійний* (від автономія): *Автономійні сили* (Дивослово, 1998, № 10) – та засвідчені у словниках радянської доби *автономічний* (стосовно автономізму – прагнення до незалежності, самоврядування); *автономістський* “Прикм. до автономіст” і *автономний* “1) Який користується автономією, який має автономію (у 1) ; самоврядний. 2) Самостійний, незалежний у розв'язанні певних питань. || Який ведеться, здійснюється окремо, незалежно від чого-небудь” [СУМ, I], напр.: *Тут, у Львові, кожен щось робить і працює при загальній державній і автономічній машині* (ЛГ, 1.12.2006). Цікаву опозицію становлять нові для української мови прикметники *монетарний* (від монета з лат. “гроші”): *Проте, заявивши про успіхи в монетарній і валютній політиці, перший банкір із гіркотою зазначив, що прогрес у банківській системі центральному банку забезпечити не вдалося* (ДТ.30.12.2000) – *монетаристський* (від монетаризм – політика контролю держави за грошовими ресурсами): *Адже зі слів Президента впливало, що монетаристська політика Нацбанку ... призвела до суцільного зубожіння внаслідок невиплат зарплатні та соціальної допомоги* (Сучасність, №3 1999). Специфіка паронімів полягає в тому, що для них характерні різні синтагматичні зв'язки, тому вони не можуть довільно взаємозамінюватися у контексті, напр.: *монетарні показники, монетарний огляд, монетарна концепція грошей*, але *монетаристська теорія державного регулювання, монетаристська модель відкритої економіки*. Проте у деяких контекстах вживання лексем буває

невиправданим, зокрема, у словосполучі *монетарна теорія грошей* спостерігаємо надлишковість, оскільки один із компонентів дублює семантичне наповнення головного слова (прикметник *монетарний* означає «грошовий», тому вживання лексеми «грошей» є недоцільним).

Простежуємо також функціонування паронімів із префіксом **анти-**, напр.: *антигуманний* «позбавлений гуманності, антилюдський»: *Її нинішній сценарій ґрунтується на тотальному пануванні купівле-продажних відносин і має яскраво виражений антигуманний характер* (ДТ, 21 – 27.06.2003) – *антигуманістичний* «який суперечить принципам гуманізму»: *Упродовж президентської кампанії 2004 року ... Андрій Павлишин виступав із заявами, зверненнями, статтями, щоб донести до людей реальний зміст ліберально-космополітичного проекту (проекту Ющенка), який насправді є антиукраїнським, антигуманістичним* (УМ, 25.03.2006). Варто зазначити, що обох прикметників не було в радянських словниках: у «Словнику іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука, у «Словнику-довіднику з правопису та слововживання» С. І. Головащука засвідчено лише іменник *антигуманізм*.

2. Словотвірні пароніми, в яких частково збігаються твірні основи.

Такий різновид паронімів-псевдоконкурентів спостерігаємо на прикладі похідних *візуаліст* – *візувальник*, корені яких походять зі спільного латинського прототипа *visualis* «зоровий». До твірної основи, співвідносно з кореневою морфемою, додаються суфіксальні морфеми, що розмежовують значення похідних одиниць, наприклад: *візуаліст* «той, хто сприймає щось візуально, зором» й *візувальник* «той, хто проводить візування».

Мають свої особливості вживання близькі за звучанням слова *вишкіл* «ретельне навчання чого-небудь, прищеплення певних навичок, привчання до дисципліни» [ВТССУМ, с. 14] та *вишкір*, утворена шляхом усічення від *вишкірити*; *наратор* «оповідач, особа, від якої ведеться розповідь» і *оратор* «Той, хто володіє мистецтвом виголошування промов» [СУМ, V, с. 738]; *ескапада* «образлива витівка, таємна втеча» [СІС, с. 258] і *ескалада* «оволодіння муром фортеці за допомогою штурмових драбин» [СІС, с. 258]. Унаслідок такого сплутування також у сучасних текстах виникає псевдоконкурування номінацій. Пароніми спричинюють необхідність посилення нормативних рекомендацій щодо вживання таких слів, увагу до питань культури мови в ЗМІ, рекламі, офіційно-діловому стилі. Брак мовної компетенції, сплутування таких псевдоконкурентів створюють небажане іронічне ставлення до текстів, особливо рекламних. Ось приклад такої горе-реклами одного зі столичних ресторанів: *Свої весняні кулінарні нововведення пропонує спробувати шеф-кухар ресторану «Текіла Хаус». Рекомендуємо замовити фірмовий шашлик з овочами-гріль або «Морське фрикасе» – ескалада з морського гребінця, тушкованого в білому вині з грибами, цукіні і кукурудзою* (Чим не екстравагантна витівка, тобто ескапада! – АТ).

Відомий прикметник *антитетичний* «прикм. до *антитеза*; протилежний», напр.: *На цій антитетичній ноті побудовано новелу «Камінний хрест», присвячену такій актуальній у сучасній Україні темі еміграції* (ДТ, 2–8.12.2006) – *антитетичний* «протиправцевий»; новий прикметник *елітарний* (хоча в СУМі зафіксовано відносний прикметник *елітний* «стос. до еліти (у 4 знач.), властивий їй, призначений для неї» та іменник *елітарність*) і вже відомий *егалітарний* «зрівняльний, рівноправний»: *Розрізняють такі різновиди авторитарних режимів: ... егалітарний або соціалістичний авторитаризм, військовий авторитаризм та теократія* (УП, 31.10.2008); *Більше того, рано чи пізно задаєшся риторичним запитанням: чи можна вірити у «чисті руки» політиків і чиновників, діти котрих вступили в елітарний вищий навчальний заклад за корумпованою схемою?* (ДТ, 28.10–3.11.2006).

Словотвірні пароніми проаналізованих типів створюють псевдоконкурування: така взаємозаміна в текстах відбувається лише через брак компетенції мовців. Саме тому псевдоконкуренти потребують докладного опису їхньої семантики й правил уживання для уникнення їх сплутування та підвищення культури української мови.

Література

- Горбачевич 1978: Горбачевич, К. С. Вариантность слова и языковая норма [Текст] / К. С. Горбачевич. – Л. : Наука, 1978. – 238 с.
- Жовтобрюх 1970: Жовтобрюх, М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – поч. XX ст.) [Текст] / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1970. – 301 с.
- Карпіловська 2004: Карпіловська, Є. А. Конкурування варіантних номінацій як вияв тенденцій розвитку лексики: регулятори рівноваги [Текст] / Є. А. Карпіловська // Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 122–132.
- Мазурик 2002: Мазурик, Д. Нове в українській лексиці: [словник-довідник] [Текст] / Д. Мазурик. – Л. : Світ, 2002. – 130 с.
- Мазурик 2002: Мазурик, Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХст.) [Текст]: дис. ... кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 / Мазурик Данута Володимирівна. – Л., 2002. – 202 с.
- Ожегов 1974: Ожегов, С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи [Текст] / С. И. Ожегов. – М. : Высш. школа, 1974. – 352 с.
- Пилинський 1976: Пилинський, М. М. Мовна норма і стиль [Текст] / М. М. Пилинський. – К. : Наукова думка, 1976. – 287 с.

Словник іншомовних слів [Текст] / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1974. – 775 с.

Словник української мови : В 11-и т. [Текст] / [ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

Сосюр 1998: Сосюр, Ф. де. Курс загальної лінгвістики [Текст] / Ф. де Сосюр ; [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. – К. : Основи, 1998. – 324 с.

Стишов 2005: Стишов, О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі засобів масової інформації) [Текст] / О. А. Стишов. – [2-ге вид., переробл.]. – К. : Пугач, 2005. – 388 с. – Бібліогр.: с. 289–331. – 200 пр. – ISBN 966-8359-04-6.

Струганець 2002: Струганець, Л.В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття: [монографія] [Текст] / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с. – Бібліогр.: с. 315–343. – 300 пр. – ISBN 969-7995-67-4.

Сучасний словник іншомовних слів [Текст] / [укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 790 с. – 7000 пр. – ISBN 966-507-190-4.

Słowotwórstwo/Nominacja [Tekst] / [red. nauk. I. Ohnheiser]. – Innsbruck, Opole, 2003. – 541 s.

Предметом обсуждения в статье являются номинации-конкуренты – слова и словосочетания с общим объектом номинации, но различными его обозначениями, и псевдоконкуренты, или паронимы – слова, схожие по форме и различные по значению. Выделены два типа псевдоконкурентов-словообразовательных паронимов: 1) с частично совпадающими суффиксами и 2) с частично совпадающими производящими основами.

Ключевые слова: языковая динамика, лексикон, словообразование, норма, конкурент, псевдоконкурент, пароним.

This article deals with nomination-competitors – words and word-combinations with common object of nomination, but with various denominations, and pseudo-competitors, or paronyms – the words, which are similar in the form and various in the meaning. Two types of pseudo-competitors and word-formation paronyms are determined: 1) with partially concurrent suffixes and 2) with partially concurrent word-bases.

Keywords: language dynamics, lexicon, word-formation, standard, competitor, pseudo-competitor, paronym.

Надійшла до редакції 23 вересня 2010 року.

Олена Тютенко

ББК Ш141.4-932.2

УДК 811

КАТЕГОРІЙНИЙ І ДЕНОТАТНИЙ КОМПОНЕНТИ ЗНАЧЕННЯ В СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СУФІКСА

Розглядаються категорійний та денотатний компоненти значення у семантичній структурі іменникових морфем -тел'-, -ар-, -ак-, -ун-. Охарактеризовано категорійний компонент значення як головну облігаторну складову суфіксальної семантики, денотатний компонент – як факультативну, виражену в деяких суфіксах.

Ключові слова: денотатне значення, категорійне значення, морфема, семантична структура, суфікс.

Семантика знакових одиниць усіх рівнів мовної системи завжди привертала увагу лінгвістів. Завдяки напрацюванням вітчизняних і зарубіжних науковців сформовані основні теоретичні засади опису найменшої значеннєвої одиниці – морфєми – та окреслена проблематика її дослідження. Одним із принципових питань, що потребує теоретичного осмислення й аналізу мовного матеріалу, є місце категорійного та денотатного компонентів значення в семантичній структурі морфєми.

Зазвичай семантика суфікса ототожнюється зі значенням словотвірного форманта, проте деякі вчені [Лопатин, Улуханов 1984: 78] вважають, що між цими поняттями є принципові відмінності. Морфєма як інваріантно-парадигматична одиниця узагальнює семантику всіх своїх варіантів, тому вона є складною структурою, що містить різні компоненти значення. У розумінні того, як визначається семантична структура суфіксальної морфєми, серед учених немає неодностайності. Є. Карпіловська виокремлює “частиномовне, категоріальне та розрядне значення” [Карпіловська 1999: 29]; І. Милославський указує на співіснування конкретного (номінативного) і категорійного (синтаксичного) значення у певних суфіксах [Милославський 1980: 46].

Реалізація суфіксальної морфєми у словотвірному форманті для більшості суфіксів є основною функцією. Тому словотвірне значення – це ядерний інтегральний компонент суфіксальної семантики, незважаючи на те, що втрачаючи словотвірну функцію, суфікс може зазнавати десемантизації (*вироб-ник-ø* і *вироб-ниц-тв-ø*, *вироб-нич-ник-ø*).